

Особливості розвитку пам'яті дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку

Бутузова Л.^{а1}, Дмитрієва С.^б

^а Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

^б Київський інститут бізнесу та технологій, Україна

Анотація

У статті представлено результати теоретичного та емпіричного дослідження особливостей розвитку пам'яті дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку (ЗПР). Проаналізовано сучасні наукові підходи до вивчення мнемічного складника когнітивної сфери дошкільників, окреслено специфічні труднощі формування пам'яті у дітей із ЗПР, зокрема знижений обсяг запам'ятовування, уповільнений темп засвоєння інформації, недостатній рівень довільності мнемічних процесів та нестійкість до забування. У межах дослідження розроблено авторські критерії та рівні розвитку мнемічного складника когнітивної сфери дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Це дало змогу диференціювати дітей контрольної та експериментальної груп за трьома рівнями розвитку пам'яті – високим, середнім та низьким – і визначити кількісні та якісні характеристики розвитку різних видів пам'яті. На основі отриманих результатів було розроблено та апробовано програму психолого-педагогічного супроводу розвитку пам'яті дітей старшого дошкільного віку із ЗПР «Я і світ навколо мене», що ґрунтується на використанні мнемотехнічних засобів. Програма передбачає застосування образних, логічних і символічних прийомів запам'ятовування, які сприяють формуванню довільної пам'яті, підвищенню ефективності засвоєння інформації та активізації пізнавальної діяльності дітей. Результати формувального експерименту засвідчили підвищення продуктивності пам'яті дітей, покращення її кількісних і якісних показників, розвиток довільних мнемічних процесів та формування більш ефективних способів збереження й відтворення інформації. Отримані результати підтверджують ефективність використання мнемотехніки як засобу розвитку пам'яті та важливого інструменту психолого-педагогічної підтримки дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Ключові слова: когнітивний розвиток, мнемічні процеси, мнемотехніка, психолого-педагогічна корекція, розвиток пам'яті, старші дошкільники.

Features of Memory Development in Preschool Children with Mental Delay

Butuzova L.^{а1}, Dmytrieva S.^б

^а Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine

^б Kyiv Institute of Business and Technology, Ukraine

Article type: Research article

Abstract

The article presents the results of a theoretical and empirical study of the peculiarities of memory development in senior preschool children with developmental delay. Modern scientific approaches to the study of the mnemonic component of the cognitive sphere in preschool children are analyzed, and the specific difficulties in the formation of memory in children with developmental delay are identified. Among the most significant features are a reduced volume of memorization, a slower rate of information acquisition, insufficient development of voluntary mnemonic processes, and a tendency toward rapid forgetting.

Within the framework of the research, the author developed criteria and levels for assessing the development of the mnemonic component of the cognitive sphere in preschool children with developmental delay. Based on these criteria, children in the control and experimental groups were differentiated into three levels of memory development: high, medium, and low. This made it possible to determine the quantitative and qualitative characteristics of both the overall level of memory development and its individual types.

Based on the results obtained, a program of psychological and pedagogical support for the development of memory in senior preschool children with developmental delay titled "I and the World Around Me" was developed and implemented. The program is based on the use of mnemonic techniques, including figurative, logical, and symbolic methods of memorization that contribute to the development of voluntary memory, improve the efficiency of information acquisition, and stimulate children's cognitive activity.

The results of the formative experiment demonstrated an increase in memory productivity, improvement of quantitative and qualitative indicators of memory development, strengthening of voluntary mnemonic processes, and the formation of more effective strategies for storing and reproducing information. The findings confirm the effectiveness of mnemonic techniques as an important tool for the development of memory and psychological and pedagogical support for preschool children with developmental delay.

Keywords: cognitive development, developmental delay, mnemonic processes, mnemonic techniques, preschool children, psychological and pedagogical correction.

¹ Corresponding author

E-mail address: lorabutuzova@gmail.com

ORCID: Butuzova <https://orcid.org/0000-0002-2112-5211>

Dmytrieva <https://orcid.org/0000-0001-8619-2717>

<https://doi.org/10.37203/kibit.2026.54.05>

How to cite this article: Bihunova, S., & Verovkina, O. (2026). Features of memory development in preschool children with developmental delay. *Herald of Kyiv Institute of Business and Technology*, 54(1), 38-48. <https://doi.org/10.37203/kibit.2026.54.05>

© 2026 The Author(s). This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

Вступ

Одним із актуальних напрямів докорінних змін у системі сучасної освіти в Україні є забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами (додаткова і пильна увага педагогів, психологів, соціальних працівників, лікарів) – діти із затримкою фізичного та психічного розвитку (ЗПР), рівень якого не відповідає їх віку. Зосередження фокусу науковців на специфічних особливостях дітей із ЗПР дозволило виявити у них, в порівнянні з дітьми з нормотиповим психофізичним розвитком, зниження працездатності та відставання у функціонуванні пізнавальної та особистісної сфер. Переконаливим підтвердженням цього стали науково-теоретичні та емпіричні дослідження низки авторів (М. Певзнер, Т. Власової, К. Лебединської, Л. Переслені, П. Шошина, В. Лубовського, І. Марковської), розпочаті у 1960-х рр. Суттєвим доповненням до доробку класиків спеціальної психології, педагогіки й дефектології є праці сучасних дослідників (Н. Бастун, Н. Борякової, Т. Ілляшенко, Т. Сак, І. Фіцик, Д. Шульженко). Зазначені студії здебільшого присвячені загальній характеристиці дітей із порушенням (В. Кротенко, С. Мнухін, М. Оробей), їх клінічній та нейропсихологічній діагностиці (К. Лебединська, Т. Власова,), організації навчання та виховання дітей із тимчасовою затримкою фізичного та психічного розвитку (Є. Іванов, В. Кисличенко, І. Красновська), дослідженню специфіки особистісної сфери (Н. Бастун, Т. Єгорова, О. Сергієні) й пізнавальної діяльності (Н. Бойко, Ю. Дем'янов, Н. Піддубна, В. Подобед, Т. Мелешко, Т. Пускаєва, Л. Руденко, О. Слепович). Акцентуючи увагу на вивченні когнітивного складника психіки дітей із ЗПР, варто відмітити: переважна більшість вчених аналізує відхилення у функціонуванні пам'яті, що пояснюється її незаперечним значенням у цьому віці, бо завдяки пам'яті дитина отримує додаткові можливості для пізнання навколишньої дійсності, регуляції своєї поведінки, налагодження соціальних стосунків, підготовки до навчання в школі, що сприяє її інтеграції в суспільство. Недостатній рівень сформованості пам'яті дошкільників із ЗПР ускладнює їх соціалізацію та вимагає цілеспрямованої систематичної корекційної роботи з підвищення її продуктивності. Звертаючись до проблеми розвитку пам'яті дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку, науковці серед засобів підвищення її кількісних і якісних показників виокремлюють різні технології: техніки арт-терапії (Т. Пісоцька), казкотерапії (Г. Петренко, М. Радченко), дидактичні ігри (А. Обрізанова), засоби фізичного виховання (Т. Лазаренко). Водночас одними з найзатребуваніших засобів розвитку пам'яті дошкільників із ЗПР є мнемотехнічні засоби – система спеціальних прийомів, які показали гарні результати (збільшення обсягу пам'яті, полегшення запам'ятовування, відтворення матеріалу) протягом їх прикладного використання для поліпшення пам'яті дітей із тимчасовою затримкою фізичного та психічного розвитку. Проте досі замало досліджень, у яких розкривається специфіка застосування подібних засобів для розвитку пам'яті дошкільників із ЗПР у корекційній педагогіці та спеціальній психології (О. Задорожня та ін.). Тож практична необхідність у поглибленні досвіду використання засобів мнемотехніки з метою підвищення продуктивності пам'яті дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку потребують подальшого всебічного вивчення проблеми, яка, попри фундаментальні теоретико-прикладні здобутки, залишається актуальною.

Методи та матеріали

Розвиток пам'яті – важливий компонент психічного розвитку дитини, особливо в старшому дошкільному віці, коли відбувається активне засвоєння знань, формування навичок навчальної діяльності та підготовка до шкільного навчання. Діти із затримкою психічного розвитку мають труднощі у запам'ятовуванні, збереженні й відтворенні інформації, що суттєво ускладнює їх соціальну адаптацію та навчання. Тому своєчасна і цілеспрямована корекційно-розвивальна робота є надзвичайно важливою.

Ефективним засобом розвитку пам'яті в дітей із ЗПР постає мнемотехніка – система прийомів і способів, що полегшує процес запам'ятовування через опору на образи, асоціації та логічні зв'язки. Використання мнемотехнічних прийомів дозволяє активізувати пізнавальну

діяльність дитини, стимулювати інтерес до навчання, підвищити обсяг і якість запам'ятовуваного матеріалу. Саме тому впровадження мнемотехніки в роботу з дітьми старшого дошкільного віку із ЗПР – актуальний напрям сучасної спеціальної педагогіки та психології, що доводять праці А. Богуш, Н. Гавриш, І. Назаренко, Г. Чепурного, D. Evans, E. Martinez, H. Roberts, P. Turner, K. Wilson. Науковці аналізували, як методи мнемотехніки допомагають підвищити ефективність навчального процесу, полегшують запам'ятовування інформації та сприяють кращому засвоєнню матеріалу дітьми.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні положення про особливості дітей із тимчасовою затримкою фізичного та психічного розвитку (Н. Бастун, В. Лубовський, Н. Лутонян, Т. Власова, Ю. Дем'янов, Т. Ілляшенко, К. Лебединська, І. Марковська, М. Певзнер, Л. Переслені, Н. Піддубна), специфіку організації їх навчання та виховання (О. Волинець), підвищення протягом короткого проміжку часу продуктивності пам'яті дошкільників із ЗПР різноманітними засобами навчання (Т. Лазоренко, Г. Петренко, Т. Пісоцька, М. Радченко).

Мета статті полягає в теоретичному й емпіричному вивченні особливостей розвитку пам'яті дітей дошкільного віку із ЗПР, розробці та перевірці ефективності авторської програми з розвитку пам'яті дітей старшого дошкільного віку засобами мнемотехніки.

Методи дослідження: загальнонаукові (теоретико-методологічний аналіз і синтез, класифікація та систематизація джерел, порівняння та узагальнення даних теоретичних і прикладних досліджень, теоретичного моделювання), емпіричні (спостереження, бесіди, психологічний експеримент – констатувальний, формувальний, контрольний), методи кількісної та якісної обробки результатів, їх інтерпретації; комплекс психодіагностичних методик («Запам'ятай 10 слів» і «Картинки» (варіанти тесту З.М. Істоміної), «Пари слів»).

Результати

У спеціальній психології та корекційній педагогіці однією з найбільш важливих й актуальних проблем вивчення вищих психічних функцій дітей із затримкою психічного розвитку є проблема дослідження особливостей функціонування їх пам'яті як процесу запам'ятовування, збереження, забування, відтворення інформації. Активне звернення широкого кола науковців до цього складника когнітивної сфери дитини з аномалією уповільнення темпів розвитку психіки зумовлено незаперечним її значенням у становленні особистості, особливо дошкільного віку. Життєво важливий етап виступає сензитивним періодом для розвитку усіх мнемічних процесів, пов'язаних із закарбовуванням знань про навколишню дійсність, визначає видову різноманітність пам'яті, насамперед появу в її структурі компонента цілеспрямованості, довільності, що дозволяє дитині свідомо організувати та керувати власною мнемічною діяльністю. Сприяючи здійсненню практичної, ігрової, продуктивної, навчальної діяльності дошкільника, пам'ять виступає продуктом їх розвитку (Бутузова, 2025).

Мнемічний складник психіки дітей із ЗПР формується за тими самими законами, що і пам'ять їх однолітків із нормотиповим психофізичним розвитком, але через недостатній розвиток окремих структурних елементів когнітивної та особистісної сфер (зниження пізнавальної активності особистості, її інертність, слабкість саморегуляції, недостатність цілеспрямованості) пам'ять дитини дошкільного віку із затримкою психічного розвитку відрізняється своєрідними рисами, як-от: переважанням образної пам'яті над словесно-логічною, зоровою над слуховою; зменшенням обсягу, швидкості запам'ятовування і відтворення, точності, міцності інформації; зниженням довільності мнемічних процесів; зменшенням продуктивності мимовільного запам'ятовування порівняно з нормою; швидким забуванням; невмінням використовувати спеціальні мнемічні прийоми.

Для підтвердження окреслених вище теоретичних викладок та їх емпіричної перевірки під час дослідницької роботи нами було підібрано комплекс методів наукового

дослідження. Зміст початкового та заключного етапів психологічного експерименту визначався залученням конкретного психодіагностичного інструментарію, представленого трьома методиками («Запам'ятай 10 слів», «Картинки», «Пари слів»; Діагностика..., 2014), що відрізняються валідністю, надійністю і широко застосовуються на практиці.

Дослідження проводилося упродовж 2023–2025 рр. на базі закладу дошкільної освіти №46 «Космонавт» м. Житомира. У різних етапах дослідження взяли участь 12 осіб дошкільного віку (діти-вихованці спеціальної групи із ЗПР та групи загального розвитку). Звертаючись до можливих проявів пам'яті, описаних у межах кожної методики її вивчення, було розроблено авторські критерії та рівні розвитку мнемічного складника когнітивної сфери дошкільників. Проведення констатувального експерименту дозволило виокремити серед старших дошкільників контрольної та експериментальної груп відповідно до розроблених авторських критеріїв три групи дітей із високим, середнім та низьким рівнями розвитку пам'яті.

Дошкільники з високим рівнем мнемічного складника їх когнітивної сфери вирізняються цілеспрямованістю, активністю, організованістю, усвідомленою регуляцією власної поведінки у процесі засвоєння мнемічного матеріалу; демонструють переважно високий рівень запам'ятовування, збереження та відтворення вербального й образного матеріалу; їм притаманне порівняно однакове утримання в пам'яті як образів зображених предметів, так і слів. Індивідуальні мнемічні відмінності дітей окресленої групи перебувають на високому щаблі свого розвитку. Володіючи досить широкою палітрою способів збереження необхідної інформації, дошкільники з високим рівнем пам'яті при закарбуванні й відтворенні знань часто звертаються до мнемічних прийомів (Бутузова, 2025).

У дітей із середнім рівнем розвитку пам'яті спостерігаються незначні порушення в її саморегуляції. Дошкільники допускають невеликі неточності, незначні помилки при відтворенні як словесного матеріалу, пов'язаного логікою та змістом, так і при відтворенні образів; зорова пам'ять домінує над слуховою; дітям притаманні середні показники обсягу, міцності, швидкості запам'ятання, точності відтворення, нерівномірність їх проявів; обмежена кількість мнемічних прийомів та відсутнє їх систематичне використання.

Старші дошкільники з низьким рівнем пам'яті відрізняються переважанням мимовільності у функціонуванні мнемічних процесів, через що їх довільна регуляція поведінки та цілеспрямованої мнемічної діяльності є несформованими; демонструють фрагментарність і поодинокість у збереженні й відтворенні інформації, побудованої на основі логічних зв'язків; їм притаманний низький рівень утримання в пам'яті образів предметів різної модальності (картинок предметів, вербальних одиниць, емоцій); знижені обсяг, міцність, швидкість запам'ятання, точність відтворення. Не володіючи мнемічними прийомами збереження та відтворення необхідного матеріалу, діти щоразу відчувають потребу в додаткових інструкціях, підказках із боку дорослого для закарбування у пам'яті певного досвіду (Бутузова, 2025).

Проведений аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив виявити переважання у досліджуваних контрольної групи середнього рівня розвитку пам'яті, а в респондентів експериментальної групи – низького рівня, що вказує на несформованість у старших дошкільників із ЗПР цього утворення та вимагає пошуку шляхів, форм, засобів, методів і прийомів спеціально організованої роботи з підвищення його рівня. Проте, як зазначають деякі науковці (Кротенко, Оробей, 2014; Кейдун, 2018), незважаючи на значну кількість відхилень, прогалин у розвитку пам'яті, діти з окресленими порушеннями функціонування психіки мають достатньо високі потенційні можливості розвитку, показуючи досить непогану здатність до навчання. За допомогою спеціально організованого психолого-педагогічного супроводу можна підвищити продуктивність мнемічного складника пізнавальної сфери у цих дошкільників, послуговуючись наявними прийомами й методами корекції пам'яті.

Поставивши за мету корекційної роботи розвиток пам'яті дітей старшого дошкільного віку із ЗПР, було деталізовано її зміст у завданнях:

- 1) підвищення рівня пізнавальної активності дошкільників;
- 2) розвиток саморегуляції, довільного характеру мнемічних процесів дітей;
- 3) розвиток образної та словесно-логічної пам'яті старших дошкільників із затримкою психічного розвитку;
- 4) формування у дітей із порушеннями психічного розвитку раціональних прийомів запам'ятовування і відтворення необхідної інформації;
- 5) вироблення у дошкільників навичок міжособистісної взаємодії, розвиток їх комунікативних здібностей;
- 6) розвиток рухової координації.

Вирішенню завдань сприяла спеціально організована цілеспрямована робота у реалізації розробленої нами психолого-педагогічної корекційної програми з розвитку пам'яті дітей дошкільного віку із ЗПР «Я і світ навколо мене», в якій взяли участь 6 дітей-вихованців спеціальної групи, котрі були респондентами експериментальної групи при проведенні дослідження на його констатувальному етапі. Критеріями відбору учасників формувального експерименту стали результати проведеної дослідницької роботи, які засвідчили наявність досить низьких показників у розвитку мнемічного складника дошкільників із затримкою психічного розвитку. Корекційна робота, представлена 10 заняттями тривалістю 30 хвилин кожне, проводилася двічі на тиждень упродовж листопада-грудня 2024 р. та складалася із двох органічно взаємопов'язаних етапів – власне розвивального і діагностичного.

Метою діагностичного етапу, реалізованого на двох останніх заняттях психолого-педагогічної корекційної програми, стало визначення за допомогою виокремленого в процесі констатувального експерименту психодіагностичного інструментарію особливостей прояву і рівнів розвитку пам'яті дітей старшого дошкільного віку із ЗПР після завершення формувального експерименту. Задля вивчення специфіки розвитку мнемічного компонента пізнавальної сфери дошкільників із ЗПР, окрім застосованого комплексу методик, протягом проведення формувального експерименту було використано результати численних спостережень, бесід, аналізу продуктів їх діяльності (виконання окремих вправ), головні цілі останніх із яких були дещо іншими. Мета власне розвивального етапу – апробація психолого-педагогічної корекційної програми з розвитку пам'яті дітей дошкільного віку із ЗПР «Я і світ навколо мене» (10 тематичних занять-зустрічей), що була розроблена для підвищення продуктивності мнемічного складника пізнавальної сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку та передбачала активне використання засобів мнемотехніки: асоціацій, піктограм, символізації, опори, римування, мнемоквадратів, мнемодоріжок, мнемотаблиць, небилиць, колажу – системи спеціальних методів і прийомів, що забезпечують ефективне запам'ятовування, збереження та відтворення інформації шляхом створення штучних асоціацій.

Питання звернення до засобів мнемотехніки в освітньому процесі порушували й аналізували Білаш, 2015; Бутузова, 2025; Капітула, 2024, Кисличенко та Красновська, 2023; Клименко, 2017; Копилова, Ткаченко, 2010; Семизорова і Радоміцька, 2019; Чепурний, 2020-21, Юхимюк, 2023, які довели: використання цієї технології – ефективна методика навчання і виховання дітей, оскільки більш креативний підхід до заучування матеріалу, його переробки у власній уяві та подальше запам'ятовування на основі різних аналогій, образів, історій, особливо в ігровій формі, до вподоби дошкільникам, а не традиційні пояснення чи бесіда (Пулавська, 2023).

Задля визначення динаміки мнемічного складника старших дошкільників із затримкою психічного розвитку на останніх заняттях формувального експерименту нами було використано низку психодіагностичних методик, що застосовувалися і на констатувальному етапі емпіричного дослідження. Оцінювання розвивального ефекту від впровадження на практиці програми «Я і світ навколо мене» відбувалося шляхом проведення двох послідовних

психодіагностичних зрізів, перший з яких був спрямований на фіксацію показників розвитку пам'яті в досліджуваних контрольної та експериментальної груп до початку формувального експерименту, а другий – на відображення змін у показниках респондентів експериментальної групи після його завершення.

Тож інтерпретуючи емпіричні дані первинного і вторинного діагностування учасників апробованої розвивальної програми, необхідно вказати на значні зміни прогресивного характеру в розвитку їх образної пам'яті: цілеспрямованість запам'ятання, точність відтворення і міцність збереження образної інформації, збільшення її обсягу в процесі свідомого пригадування.

Так, у процесі розвивальної роботи в дітей із порушеннями психофізичного розвитку завдяки переходу в однієї дитини довільної образної слухової пам'яті з середнього рівня на високий та збільшенню кількості респондентів до чотирьох осіб із середнім її шаблоном кількість дошкільників із низьким рівнем слухової пам'яті вдвічі знизилася – зі 67% до 33% (Табл. 1).

Таблиця 1

Кількісні показники рівнів розвитку довільної образної слухової пам'яті досліджуваних експериментальної групи до і після формувального експерименту

№	Досліджувані	Результати констатувального експерименту		Результати контрольного експерименту	
		Кількість правильно відтворених слів	Рівень довільної образної слухової пам'яті	Кількість правильно відтворених слів	Рівень довільної образної слухової пам'яті
1.	В.В.	2	низький	4	середній
2.	Ж.О.	4	середній	6	високий
3.	М.А.	1	низький	2	низький
4.	М.О.	2	низький	4	середній
5.	Т.В.	4	середній	5	середній
6.	Ч.В.	2	низький	4	середній

Позитивна динаміка прослідковується при аналізі рівнів сформованості й довільної образної зорової пам'яті досліджуваних. Але, на противагу показникам розвитку довільної образної слухової пам'яті, у старших дошкільників із ЗПР цей вид пам'яті під час формувального експерименту зазнав більших зрушень: після проведення корекції в експериментальній групі з'явилося 50% дітей із високим рівнем зорової пам'яті, а на початку розвивальної роботи респонденти з її найвищим шаблоном були відсутні; зі 33% до 0% знизилася прояви низького рівня пам'яті досліджуваних окресленої групи (Табл. 2).

Таблиця 2

Кількісні показники рівнів розвитку довільної образної зорової пам'яті досліджуваних експериментальної групи до і після формувального експерименту

№	Досліджувані	Результати констатувального експерименту		Результати контрольного експерименту	
		Кількість правильно відтворених образів	Рівень довільної образної слухової пам'яті	Кількість правильно відтворених образів	Рівень довільної образної слухової пам'яті
1.	В.В.	5	середній	9	високий
2.	Ж.О.	4	середній	7	високий
3.	М.А.	2	низький	4	середній
4.	М.О.	3	низький	5	середній
5.	Т.В.	4	середній	8	високий
6.	Ч.В.	4	середній	5	середній

Досягнення внаслідок формувального експерименту більш вагомих результатів у становленні довільної образної зорової пам'яті порівняно з довільною образною слуховою пам'яттю доречно пояснити, зважаючи на вікові особливості, підвищеною швидкістю, відносною легкістю сприйняття і запам'ятання дошкільниками зорового образу на фоні одночасного використання ними вербального матеріалу. Активне цілеспрямоване звернення під час розвивальної роботи до мнемотехнічних засобів (переважно зорові образи, представлені в яскравій та влучній наочності) виступило потужною наочно-образною підтримкою у процесі закарбування в пам'яті дітей нових знань.

Надалі, звертаючись до даних, отриманих після повторного проведення дослідження за методикою «Пари слів», слід вказати на відсутність вагомих зрушень у розвитку словесно-логічної пам'яті старших дошкільників із затримкою психічного розвитку (Табл. 3).

Таблиця 3

Кількісні показники рівнів розвитку словесно-логічної пам'яті досліджуваних експериментальної групи до і після формувального експерименту

№	Досліджувані	Результати констатувального експерименту		Результати контрольного експерименту	
		Середній показник коефіцієнту словесно-логічної пам'яті ($C = (C_1 + C_2) / 2$)	Рівень словесно-логічної пам'яті	Середній показник коефіцієнту словесно-логічної пам'яті ($C = (C_1 + C_2) / 2$)	Рівень словесно-логічної пам'яті
1.	В.В.	0,45	низький	0,6	середній
2.	Ж.О.	0,6	середній	0,8	середній
3.	М.А.	0,3	низький	0,3	низький
4.	М.О.	0,35	низький	0,4	низький
5.	Т.В.	0,65	середній	0,75	середній
6.	Ч.В.	0,5	низький	0,7	середній

Виявлено, що найбільших змін зазнали показники середнього рівня смислової пам'яті, які зросли із 33% до 67% завдяки зниженню числових даних із 67% до 33% її низького рівня; досліджуваних із високим шаблоном розвитку зазначеного утворення не виявлено.

Результати сформованості словесно-логічної пам'яті у дошкільників з аномалією психічного розвитку в порівнянні з кількісними та якісними показниками їх образного мнемічного складника є не настільки вираженими, змістовними, бо смислова пам'ять дітей із ЗПР, як і пам'ять дітей із нормотиповим розвитком, перебуваючи в тісному зв'язку з їх мисленням та мовленням і залежачи від рівня їх сформованості, виступає складним психічним утворенням, що потребує тривалої кропіткої роботи зі свого розвитку. Незрілість внаслідок психічної аномалії розумового і вербального складників когнітивної сфери дітей із ЗПР негативно позначається на становленні їх словесно-логічної пам'яті. Аби підвищити її показники, слід вдатися до розвитку супроводжуваних утворень, які визначають її становлення, – мислення та мовлення, що виступає цілеспрямованою і систематичною різнобічною та комплексною роботою, ґрунтовною і досить тривалою (не дає швидких результатів, принаймні протягом одного-двох місяців). Однак попри подібну відмінність у становленні образної та словесно-логічної пам'яті, необхідно підкреслити, що дані більш або менш виражені зміни в їх розвитку призвели до суттєвого підвищення загального рівня мнемічного складника дошкільників. Тому, спираючись на результати контрольного зрізу, отримані за допомогою відповідного психодіагностичного інструментарію, було узагальнено результати (Табл.4), що дозволило визначити динаміку рівнів сформованості пам'яті старших дошкільників із ЗПР.

Таблиця 4

Динаміка рівнів сформованості пам'яті старших дошкільників із ЗПР

Рівень	До формувального експерименту		Після формувального експерименту	
	Абсолютна к-ть	Відносна к-ть	Абсолютна к-ть	Відносна к-ть
Високий	0	0	1	17
Середній	2	33	3	50
Низький	4	67	2	33

Для кращої візуалізації зрушень у розвитку пам'яті досліджуваних після завершення формувального експерименту вищевказані результати відображено на Рис. 1.

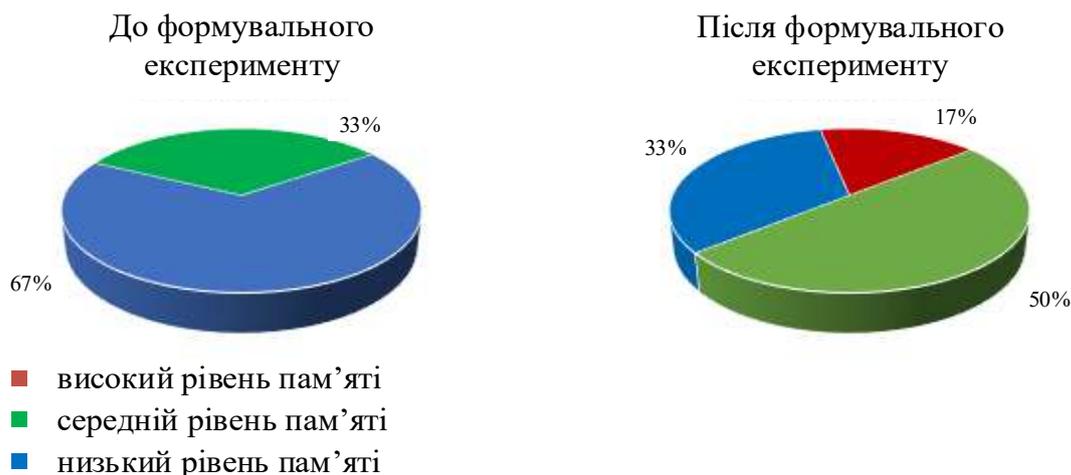

Рисунок 1. Динаміка розвитку пам'яті досліджуваних експериментальної групи

Все вищезазначене доводить ефективність і результативність впровадження на практиці розробленої нами програми «Я і світ навколо мене», яка через активне використання засобів мнемотехніки (асоціацій, піктограм, символізації, опори, римування, мнемоквадратів, мнемодоріжок, мнемотаблиць, небилиць, колажу) сприяла розвитку саморегуляції, довільності мнемічних процесів дітей, формуванню образної та словесно-логічної пам'яті старших дошкільників із затримкою психічного розвитку. Систематичне звернення до методів мнемотехніки виступило підґрунтям для опанування дітьми цими способами раціонального запам'ятовування, збереження, відтворення необхідного матеріалу, які є досить дієвими у боротьбі зі забуванням. Орієнтуючись передусім на розвиток пам'яті дошкільників, розроблена програма за змістом своїх вправ позитивно вплинула на становлення інших складників когнітивної та особистісної сфер учасників формувального експерименту – їх уваги, відчуттів, сприймання, мислення, мовлення, самооцінки, самоповаги, самоконтролю, цілеспрямованості, наполегливості, любові до Батьківщини. Об'єднуючи дітей навколо виконання цікавих завдань, кожне заняття психолого-педагогічного супроводу щоразу сприяло виробленню в дошкільників навичок міжособистісної взаємодії, розвитку комунікативних здібностей, доброзичливості, роботи в команді, взаємодопомоги, взаємопідтримки, емпатійності, які є дуже важливими для успішної адаптації та гармонійного життя особистості в суспільстві. Працюючи над проблемою цілеспрямованого формування пам'яті дітей старшого дошкільного віку із ЗПР, було розроблено низку науково-практичних рекомендацій для дошкільників, їх батьків, педагогів, які можуть використовуватися для оптимізації роботи з підвищення рівня мнемічного складника когнітивної сфери дітей окресленої групи.

Отже, впровадження та реалізація вказаних пропозицій за допомогою засобів мнемотехніки забезпечить перехід досліджуваного утворення з нижчого рівня на вищий та визначатиме досягнення дитини в навчанні й житті.

Висновок

В процесі психологічного дослідження було здійснено теоретичне й емпіричне вивчення особливостей розвитку пам'яті дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку (ЗПР). Нами було розроблено авторські критерії та рівні розвитку мнемічного складника когнітивної сфери дошкільників із ЗПР, що дозволило виокремити серед старших дошкільників контрольної та експериментальної груп відповідно до цих критеріїв три групи дітей із високим, середнім та низьким рівнями розвитку пам'яті та охарактеризувати притаманні цим групам кількісні і якісні показники як загального рівня розвитку їхньої пам'яті, так і окремих її видів.

Змістовний аналіз результатів констатувального експерименту переконливо довів наявність у даної категорії дітей специфічних труднощів у формуванні пам'яті, пов'язаних зі зниженим обсягом пам'яті, уповільненим темпом запам'ятовування, недостатньою довільністю та нестійкістю до забування. Це обумовило потребу в розробці спеціального корекційного підходу, який повинен враховувати вікові та індивідуальні особливості таких дітей, що сприяло розробці та перевірці ефективності авторської програми з розвитку пам'яті дітей старшого дошкільного віку із ЗПР.

Було виявлено, що одним із ефективних засобів розвитку мнемічного складника пізнавальної сфери старших дошкільників із ЗПР є мнемотехніка, яка, завдяки використанню образних, ритмічних, логічних і символічних прийомів, сприяє розвитку довільної пам'яті, підвищує якість засвоєння матеріалу, покращує мотивацію до навчання та активізує пізнавальні процеси, що є надзвичайно важливим для успішної соціалізації й навчальної адаптації даної категорії дітей.

Результатом впровадження на практиці запропонованої нами програми психолого-педагогічного супроводу став не лише розвиток довільної пам'яті, а й формування у дітей умінь оперувати набутими способами запам'ятовування у нових умовах, зростання здатності до смислового сприймання, збереження й відтворення інформації, що зрештою призвело до підвищення загального рівня мнемічного складника когнітивної сфери дітей.

Перспективи подальших наукових пошуків – у комплексній розробці інструментальних засобів діагностики пам'яті та супроводжуючих її психічних утворень (мислення, мовлення, саморегуляції) у дітей дошкільного віку із ЗПР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білаш, О. (2015). Мнемотехніка в роботі з дітьми дошкільного віку. *Дитячий садок*, 23, 12–15.
- Бутузова, Л., Закревська, А. (2025). Особливості розвитку пам'яті старших дошкільників із затримкою психічного розвитку. *Science and Information Technologies in the Modern World. Collection of Scientific Papers «International Scientific Unity» with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. February 26–28, 2025. Athens, Greece*, 467–471.
- Діагностика та розвиток пам'яті у дітей: методичні рекомендації. (2014). Кам'янець-Подільський багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр.
- Капітула, М. (2024). Мнемотехніка як інноваційний метод формування зв'язного мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями. *Інноваційна педагогіка*, 1, 73–77.
- Кейдун, О. (2018). Застосування комп'ютерної мнемотехніки в логопедичній роботі з дошкільниками. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у*

національному та світовому вимірі: матеріали IV Міжн. наук.-практ. конф. (09.10.2018, Суми), 19–21.

Кисличенко, В., Красновська, І. (2023). Використання прийомів мнемотехніки у формуванні монологічного мовлення дітей дошкільного віку із ЗНМ III рівня. *Молодий вчений*, 10(122), 94–98.

Клименко, А. (2017). Використання прийомів мнемотехніки у роботі вчителя-логопеда дошкільного навчального закладу. *Таврійський вісник освіти*, 2(58), 130–135.

Копилова, О., Ткаченко, В. (2010). Використання символів у роботі з дошкільниками. Старша група. Ранок.

Кротенко, В., Оробей, М. (2014). Загальна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 26, 338–341.

Максімчук, Т. (2023). Прийоми мнемотехніки як засіб формування зв'язного мовлення у дошкільників. *ЖЦРД*, 5.

Мнемотехніка для дошкільнят. (2019). Талком.

Пулавська, Н. (2023) Складання серіації завдань з розвитку мовленнєвої активності дітей дошкільного віку засобом мнемотехніки.

Чепурний, Г. (2020). Освітня мнемотехніка: навч.-метод. посіб. Мандрівець.

Чепурний, Г. (2021). Мнемотехніка, технологія ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної освіти. Мандрівець.

Юхимюк, Т. (2023). Використання мнемотехніки в роботі з дітьми дошкільного віку. *Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (23.11.2023, Луцьк)*, 242–247.

Evans, D. (2022). Focus and recall: the impact of mnemonics on preschool education. *Journal of Educational Psychology*, 47, 225–239.

Martinez, E. (2022). Cognitive growth in preschoolers: mnemonic exercises for better memory retention. *Journal of Childhood Learning and Development*, 50, 71–84.

Roberts, H. (2021). Concentration and memory: using mnemonics in early childhood classrooms. *Journal of Early Childhood Education*, 38, 120–133.

Turner, P., & Wilson, K. (2024). Enhancing memory and concentration in preschoolers through mnemonics. *Journal of Cognitive Education*, 29, 203–217.

REFERENCES

Bilash, O. (2015). Mnemonics in working with preschool children. *Dytiachyi sadok*, 23, 12–15. [in Ukrainian]

Butuzova, L., & Zakrevska, A. (2025). Features of memory development in senior preschoolers with delayed mental development. *Science and Information Technologies in the Modern World. Collection of Scientific Papers «International Scientific Unity» with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. February 26–28, 2025. Athens, Greece*, 467–471. [in Ukrainian]

Chepurnyi, H. (2020). *Educational mnemonics: Educational and methodological manual*. Mandrivets. [in Ukrainian]

Chepurnyi, H. (2021). *Mnemonics as a technology for effective information acquisition in modern education*. Mandrivets. [in Ukrainian]

- Diahnostyka ta rozvytok pamiaty u ditei: metodychni rekomendatsii. (2014). Diagnosis and development of memory in children: Methodological recommendations. Kamianets-Podilskyi bahatoprofilnyi navchalno-reabilitatsiinyi tsentr. [in Ukrainian]
- Evans, D. (2022). Focus and recall: the impact of mnemonics on preschool education. *Journal of Educational Psychology*, 47, 225–239.
- Kapitula, M. (2024). Mnemonics as an innovative method of forming coherent speech in children with intellectual disabilities. *Innovatsiina pedahohika*, 1, 73–77. [in Ukrainian]
- Keidun, O. (2018). Application of computer mnemonics in speech therapy work with preschool children. *Korektsiino-reabilitatsiina diialnist: stratehii rozvytku u natsionalnomu ta svitovomu vymiri: materialy IV Mizhn. nauk.-prakt. konf. (09.10.2018, Sumy)*, 19–21. [in Ukrainian]
- Klymenko, A. (2017). Use of mnemonic techniques in the work of a speech therapist teacher in a preschool educational institution. *Tavriiskyi visnyk osvity*, 2(58), 130–135. [in Ukrainian]
- Kopylova, O., & Tkachenko, V. (2010). Use of symbols in working with preschool children. Senior group. *Ranok*. [in Ukrainian]
- Krotenko, V., & Orobei, M. (2014). General characteristics of children with delayed mental development. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*, 26, 338–341. [in Ukrainian]
- Kyslychenko, V., & Krasnovska, I. (2023). Use of mnemonic techniques in the formation of monologic speech of preschool children with level III general speech underdevelopment. *Molodyi vchenyi*, 10(122), 94–98. [in Ukrainian]
- Maksimchuk, T. (2023). Mnemonic techniques as a means of forming coherent speech in preschool children. *ZhTsRD*, 5. [in Ukrainian]
- Martinez, E. (2022). Cognitive growth in preschoolers: mnemonic exercises for better memory retention. *Journal of Childhood Learning and Development*, 50, 71–84.
- Mnemotekhnika dlia doshkilniat. (2019). Mnemonics for preschool children. *Talkom*. [in Ukrainian]
- Pulavska, N. Compilation of a series of tasks for developing speech activity of preschool children using mnemonics. [in Ukrainian]
- Roberts, H. (2021). Concentration and memory: using mnemonics in early childhood classrooms. *Journal of Early Childhood Education*, 38, 120–133.
- Turner, P., & Wilson, K. (2024). Enhancing memory and concentration in preschoolers through mnemonics. *Journal of Cognitive Education*, 29, 203–217.
- Yukhymyuk, T. (2023). Use of mnemonics in working with preschool children. *Doshkilna osvita: teoriia, metodyka, innovatsii: materialy VIII Vseukr. nauk.-prakt. konf. (23.11.2023, Lutsk)*, 242–247. [in Ukrainian]